

Tarımda Endüstrileşme ve Küreselleşme¹

Erkan REHBER²

Giriş

Günümüzde gıda üretimi ve dağıtımında önemli değişimler yaşanmaktadır. Tarım işletmeleri sayı olarak azalırken, büyüklükleri artmakta ve daha çok tek ürün üretimine yönelmektedirler. Üreticilerin kendilerine girdi sağlayan ve ürettikleri ürünleri satın alan firmalarla ilişkileri de oldukça değişmektedir. Bunun yanında tüketici tercihlerinde daha güvenli ve belirli nitelikteki mallara doğru yönelme de gıda üretim ve dağıtımında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Tüm bu ve benzeri değişimler tarımda endüstrileşme olarak adlandırılmaktadır.

20. Yüzyılın önemli bir gelişmesi de 1980'lerde ortaya çıkan küreselleşme olgusudur. Farklı şekillerde tanımlansa da, küreselleşme dünya ekonomilerinde özellikle serbest ticaret ve sermaye akımı ile artan bir bütünlüşme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Endüstrileşme ve küreselleşme olgusu geliştikçe gıda üretim ve dağıtım yapısının, küresel bir pazarda daha yarışmalı hale geleceği, etkin ve tüketici isteklerine daha duyarlı olacağı, daha az devlet desteğine gerek duyacağı ve yeni teknolojilere daha kısa sürede uyum sağlayacağı iddia ve beklentileri bulunmaktadır. Buna karşılık günümüzde küreselleşme ve endüstrileşmenin bu yararları sağlamadığı, aksine insanlığa ve çevreye zarar verdiği konusunda görüş ve iddialar da yoğunluk kazanmaktadır. Gıda ürünleri ve tohum gibi temel girdilerin üretim ve dağıtımındaki tekelleşme milyonlarca üreticiyi tehdit ederken, endüstrileşen tarım ve küreselleşen ticaret kırsal yaşam, çevre, gıda güvenliği, gelir dağılımı ve biyolojik çeşitliliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu makalede, tarımda endüstrileşme ve küreselleşme olgusu özetlenip, yarattıkları etkiler üzerinde durularak, yaşanan olumsuzluklara karşı alınabilecek bazı önlemler sunulmaya çalışılmıştır.

Tarım ve Gıda Sektöründe Endüstrileşme

Özellikle II. Dünya savaşından sonra tarımda mekanizasyon ve ihtisaslaşma gelişirken, kimyasalların kullanımı da yaygınlaşmıştır. Diğer yandan teknik bilgi ve teknolojilerin önemi artmış, arazi, emek ve sermaye gibi geleneksel girdilerden daha önemli hale gelmişlerdir. Gıda zincirinde, daha önceleri ayrı ayrı gerçekleştirilen işleme, toptancılık, perakendecilik, girdi ve ürünlerin dağıtımı gibi fonksiyonlar birleşmeye ve daha çok tek elde toplanmaya başlamıştır. Pazar ilişkileri de değişim göstererek açık, kişisel olmayan spot pazar ilişkileri, sözleşmeli ilişkilerden tam entegrasyona doğru değişen, daha çok kişisel ve kontrol edilen ilişkiler haline gelmiştir (Rehber 1998). Gözlenen bu değişimler genel olarak tarımda endüstrileşme olarak adlandırılmaktadır (Boehljeand ve Schrader 1998). Endüstrileşmenin farklı tanımları da yapılmaktadır. Bazıları, tarımda endüstrileşmenin, teknolojilerin benimsenmesi, işletmelerin büyümesi ve sayılarının azalması şeklinde devam eden bir süreç olduğunu belirtirken, bazıları endüstrileşmeyi, diğer sektörlerde kullanılan yönetim ve işletmecilik uygulamalarının tarım ve gıda alanına aktarılması olarak tanımlamaktadır. Saxowsky ve Duncon (1996) endüstrileşmeyi, serbest rekabet koşullarına en yakın olarak tanımlanan tarımın, diğer sektörlerde kullanılan yönetim ve işletmecilik yaklaşımları ile bu yapıdan hızla uzaklaşması olarak tanımlamaktadırlar.

¹ Bu makale yazar tarafından 2002 yılında İngiltere, Aberystwyth'de düzenlenen workshopta sunulmuştur. Bu Bildiri aynı zamanda, İngilizce olarak yayınlanmıştır (Industrialization in the Agri- Food Sector and Globalization, AgroFOOD Industry Hi-Tech, May/June 2004 pp. 46-50, Tehnoscienze Publ. Via Aurelio Saffi 23. Milan).

² Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, rehber@uludag.edu.tr

Tarım ve gıda sektöründe yaşanan bu değişimlerin başlıca nedeni olarak, teknoloji ve tüketici tercihlerindeki gelişmeler gösterilmektedir. Yeni teknolojiler farklı ürünler elde edilmesine olanak yaratmıştır. Üreticiler, biyoteknoloji, mekanizasyon, bilgi teknolojilerini kullanarak tüketici isteklerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Öte yandan tüketici tercihlerindeki değişimler de yeni ürünler ortaya çıkmasını özendirmiştir. Tüm dünyada tüketiciler daha seçici olmaya başlamışlardır. Bazı ürünlerde pazar istekleri, toplumun gen yapısına kadar kontrollü bir üretimi gerekli hale getirmiştir.

Endüstrileşme geleneksel tarımın yapısını değiştirmiştir. Geleneksel yapıdaki ülkelerde tarımsal nüfusun oranı % 80-90 düzeyine kadar çıkabilirken, endüstrileşmiş ve endüstrileşme yolunda olan ülkelerde bu oran % 2-25 arasındadır. Tarımda çalışan aktif nüfus oranı gelişmekte olan ülkelerde % 30-90 arasında değişirken endüstrileşme ile bu oran % 1-18'e düşmüştür. İşletme dışından sağlanan girdilerin oranı gelişmenin ilk aşamasında % 0 ile 20 arasında iken, endüstrileşen ülkelerde % 50-85'e kadar yükselmiştir (Saxowsky ve Duncon 1996).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım işletmeleri parçalı ve küçük ölçekli bir yapıya sahipken, endüstrileşen ülkelerde tarım işletmeleri büyüklük olarak genişleyip sayı olarak azalmıştır. Örneğin ABD'de tarım işletmesi sayısı son yirmi yılda % 25 azalarak 2 milyona düşmüştür (ABD alanı Türkiye'nin yaklaşık 12 ve nüfusu 3 katı iken Türkiye'deki işletme sayısı yaklaşık 4 milyondur) (Molnar ve ark 1997). Benzer gelişme Avrupa Birliği'nde de yaşanmıştır. Avrupa'da 40-50 yıl önce küçük ve parçalı bir işletme yapısı söz konusu iken, bu yapı 1960'dan sonra ortak tarım politikasının da etkisiyle hızla değişmiştir. Bu eğilim ilk altı üyede daha açık olup, 1960'dan bu yana işletme sayıları yarıya inmiştir (Rehber 1996).

Daha önceleri mısır, buğday ve soya gibi birçok ürün dökme olarak satılırken, 1990'lardan sonra bu yapı değişmiş hem yurt içi tüketimde hem de dış ticarete katma değeri yüksek işlenmiş ürünlerin oranı artmıştır. İşlenmiş olarak tüketiciye sunulan ürünlerin oranının ortalama % 60 olduğu belirtilmektedir. Örneğin bu oran ABD'de % 90'lara ulaşırken Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede % 20 dolayındadır (Rehber 2000).

Kurumsal ve örgütsel yapıda değişiklik, tarım işletmeleri ile tarım sanayi arasında artan dikey ilişkiler ve bütünleşme, giderek yaygınlaşan bir şekilde sözleşmeli ilişkilerin açık pazar ilişkilerinin yerini alması endüstrileşen tarımın temel nitelikleri haline gelmiştir (Edelman 2000). Dünyada sözleşmeli tarım uygulamaları, tarımsal üretimin % 15'den fazlasını oluşturacak şekilde giderek yaygınlaşmıştır (Glover 1990). Örneğin ABD'de toplam tarımsal üretimin yaklaşık % 32'si, kasaplık piliç üretiminin ise neredeyse tamamı sözleşmeli hale gelmiş bulunmaktadır (Perry ve ark. 1996).

Tarımda endüstrileşmenin kaçınılmaz olduğu kadar bunun olası sonuçları da tartışılmaktadır. Endüstrileşme üreticileri, tarımsal sanayi işletmelerini, kırsal hayatı ve çevreyi etkilemektedir. Bazıları endüstrileşmenin zararlı sonuçlarından söz ederken, bazıları endüstrileşmenin yarattığı olanaklardan söz etmektedir. Endüstrileşmeye karşı en önemli hareketlerden birisi farklı ülkeden 29 bilim adamının imzaladığı Vancouver Bildirgesi'dir. Bildirgede endüstrileşme ve globalleşmenin insanlık ve doğa için zararlı olduğu üzerinde durularak, tarımın çok uluslu şirketlere ve sentetiklere (kimyasallar) bağlı olarak monokültür bir hale gelmesinin insan sağlığını ve beslenmesini tehdit ettiği ve kırsal toplumu olumsuz olarak etkilediği vurgulanmaktadır. Adı geçen bilim adamları, tüketicilerin de artık tükettikleri gıdaların nereden geldiğini, ne içerdiğini ve nasıl üretildiğini bilmediklerini de vurgulamışlardır.

Gelişmiş batıda, endüstrileşmenin 20. yüzyılın gelişmesinde bir model olduğu ancak bu hareketin topluma sağladığı yararların giderek azaldığı tartışılmaktadır. Bu tartışmalara göre endüstrileşmeden beklenen yarar ve kazançlar tümüyle elde edilmiştir ve daha fazla bir yarar sağlama söz konusu değildir (Ikerd 1996). Daha açık bir anlatımla zararı faydasını geçmiştir. Endüstrileşme gıda güvenliği, su ve toprak kirliliği gibi çevresel sorunlarla da ilgilidir. Endüstrileşmiş tarımın vazgeçilmez unsuru olan ticari gübre ve kimyasallar çevre kirliliğinin önemli kaynaklarından. Kullanılan katkı maddeleri ve antibiyotikler ürün ve gıdaların

doğallığını ortadan kaldırmıştır. Öte yandan hayvancılık işletmelerinin giderek büyümeleri doğal olarak gübre gibi artıkların ortadan kaldırılması sorununu da birlikte getirmektedir.

Değişen üretim ilişkileri ve bütünleşme insan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Tarımda bağımsız karar verici durumunda olan tarım işletmesi sahipleri, yani bağımsız çiftçiler adeta tarım işçisi veya kendilerine verilen talimat ve sözleşme koşullarını yerine getiren kişiler durumuna gelmişlerdir. Sözleşmeli üretim yapan üretici, üretimi üzerinde kontrolü kaybetmektedir. Örneğin kasaplık piliç üretiminde üreticinin artık çiftçi olup olmadığı bile tartışılmaktadır. Çünkü onlar ürettiği üretimin sahibi değillerdir, sadece emeklerini, kümes ve binalarını kiraya veren çalışanlar durumundadırlar (Rehber 2000).

Endüstrileşme sonucu, tohumdan tüketiciye uzanan gıda zincirinde yaratılan katma değerden üreticinin (çiftçi) aldığı pay azalırken, diğer aktörlerin payları giderek artmaktadır. Örneğin ABD’de yapılan bir araştırmada, 10 yıl önce tüketicinin ödediği 1 doların % 32’si üreticinin eline geçerken, bu oranın 1999 yılında % 21’e düştüğü saptanmıştır (Christison 2000).

Endüstrileşmenin tarımsal üretim artışına etkisi çarpıcı olmuştur. Verimlilik ve üretim daha önce öngörülemeyen boyutlarda artmıştır. Endüstrileşmenin başlangıcında, endüstrileşmenin gereklerini erken uygulayanlar bundan yarar sağlamışlardır, ancak uzun dönemde ortaya çıkan üretim artışları tarımsal ürün fiyatlarının hızla düşmesine neden olmuştur.

Küreselleşme ve Tarım

İkinci dünya savaşından bu yana, dünyadaki ekonomilerin giderek bütünleşmesi yaşanan bir olgudur. 1940’larda uluslararası ekonomi, düşük düzeyde bir uluslararası ticaretin bulunduğu, bağımsız ekonomilerin oluşturduğu bir sistem olarak tanımlanabilirdi. Ancak özellikle 1980’lerin başından itibaren ulusal sınırların olmadığı, birbirine bağlı ekonomilere doğru hızlı bir gelişme başlamış ve “küreselleşme” kavramı ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin, kültürel, politik, çevresel, ekonomik vb. birçok boyutu bulunmaktadır.

Küreselleşme ülkeler arasında engeller olmayan bir dünya yaratmayı amaçlamaktadır. Ülkeler arasında, sermaye, emek, teknoloji ve fikirlerin ulusal sınırlar olmadan serbestçe dolaşabileceği bir dünya düşünülmektedir. Yeni küresel gerçekler her şeyi neredeyse yeniden şekillendirmektedir. Ekonomik sistemler yeniden şekillenirken roller ve işlemler de değişmektedir. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerdeki üreticileri gelişmiş ülke tüketicileri ile buluşturacak şekilde, mal ve hizmet piyasalarında entegrasyonu (bütünleşme) giderek artırmaktadır. Bu birleşmeler çeşitli yollarla ürün standartlarını (gıda güvenliği ve kalite standartları) küresel hale getirmektedir. Bu yolda gelişmeler, bazen tarife dışı engeller olarak, bazen de ulusal bağımsızlığı ortadan kaldıran GATT (Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması) ve WTO (Dünya Ticaret Örgütü) şemsiyesi altında pazarları daha açık ve liberal hale getirme gayretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sekiz yıl süren son “Uruguay Round” tartışmaları sonucunda dünya ticaretinin liderleri, 15 Nisan 1994’de yeni bir GATT yaratmışlar ve tarımı GATT şemsiyesi altına almışlardır.

Küreselleşme hareketinin en önemli ayaklarından birisi olan özelleştirme, son 20 yılın en önemli ekonomik dönüşüm hareketi olmuştur. İngiltere’de başlayan hareket tüm dünyaya yayılmıştır. Özelleştirilen şirket hisselerinin önemli bir bölümü büyük finansman kurumları ve yatırımcıların eline geçmiştir.

Günümüzde şirketler küreselleşen dünyanın en önemli parçalarıdır. Mallar bir ülkede tasarlanırken, üçüncü bir ülke tarafından bir diğer ülkede inşa edilen fabrikada üretilmektedir. Üretilen mallar ise bu ülkelerde ve diğer ülke pazarlarında satılmaktadır. Endüstrileşen tarım ve küreselleşen dünyada üretilen mallar, üretici ve tüketici arasında uzun bir yol kat etmektedir. II. Dünya Savaşından bu yana gelişen çok uluslu şirketler, 1990’lara geldiğinde önemli kaynak ve zenginlik sahibi olmuşlardır. Günümüzde çok uluslu şirketlerden yaklaşık 440 adedinin yıllık ciroları, dünyada 70 ülkenin sahip olduğu gayrisafi yurtiçi hasılanın üzerindedir (IMF 2000). Son yıllarda, birçok çok uluslu şirket, satın alma, birleşme ve doğrudan yatırım yoluyla gelişmekte olan ülkelerin tarım ve gıda sektörüne girmiştir. Örneğin Avrupa’da en üst sırada yer alan 10 gıda

firması 1.13 milyon kişi istihdam ederken 248 milyar ABD doları ciroya sahip bulunmaktadır. Büyük firmaların dünya sermaye varlığının yaklaşık 1/3'ünü kontrol ettikleri iddia edilmektedir. Özelleştirme bu yoğunluğu daha da artırmaktadır. Örneğin yarım düzine şirket dünya hububat piyasasını ellerinde bulundurmaktadır ve ticaret politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedirler (Pugh 1995).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları küreselleşme ve endüstrileşmede önemli görülmektedir. Ancak, gelişmiş ülkeler bu konuda da öne geçerek sermayenin önemli bölümünü almışlardır. Dünyanın üç büyük ekonomisi ABD, AB ve Japonya'nın dünya sermaye hareketlerindeki payı % 70'in üzerine çıkmıştır. 49 az gelişmiş ülkenin 2000 yılında doğrudan yabancı sermayeden aldığı pay sadece % 0.3 dür.

Küreselleşme, zengin ülkeler, çok uluslu şirketler ve WTO gibi örgütler tarafından desteklenirken, son yıllarda küreselleşme karşıtı görüşler de yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Sınırsız dünya ticaretinin gelişmekte olan ülkeler üzerine etkilerinin tartışılması, ticareti serbestleştirme gayreti içinde, sürdürülebilir kaynak yönetimi, pazarların kontrolü ve yoksulluğun azaltılması gibi konuların ihmal edildiğini ortaya çıkarmıştır.

Ekonomik büyüme küreselleşmenin ana amacıdır. Bu açıdan istenen başarı sağlanmış ve dünya ekonomisi genel olarak büyümüştür. Uluslararası ticaret ve yatırımı geliştirme hedeflerine ulaşılmıştır. Ancak bu amaçlar gerçekleşirken, hem zengin ve fakir ülkeler arasındaki hem de bir ülkedeki zengin ve fakir arasındaki uçurum artmıştır. Örneğin ABD'de de bile 1977 yılında en üst % 1'lik gelir dilimi ile en düşük % 10'luk gelir dilimi arasında 65 kat fark varken, bu fark 10 yıl içinde 115 kata ulaşmıştır (George 2000).

GATT ve WTO çatisı altından ticaretin liberalleştirilmesi çalışmalarının küçük aile işletmeleri ve çevrenin aleyhine olarak, büyük ticari tarım işletmeleri ile uluslararası büyük firmalara yarar sağladığı ileri sürülmektedir. Öte yandan küreselleşme karşıtları tarımda ticaretin liberalleşmesinin tarımsal ürün satan ülkelerin lehine olacağını iddia etmektedirler. Uluslararası tarım ürünleri ticareti sanıldığı kadar büyük değildir. ABD, AB, Çin ve Hindistan gibi bazı ülkelerin yurt içi ticaret hacimleri bile bundan daha büyüktür. Yani üretilen tarımsal ürünler çoğunlukla üretildikleri ülkelerde tüketilirken, belirli ölçüde dış ticarete konu olmaktadır. Dünyada tarım ürünleri dış ticaretine gelişmiş ülkeler hakimdir (yaklaşık % 70'i). Gelişmekte olan ülkelerin dış satımlarında kahve, kakao, palm yağı ve kauçuk gibi işlenmemiş ürünler yer almaktadır (George 1999). Bu tablo karşısında tarım ürünleri ticaretinde liberalleşmenin kime yarar sağlayacağı gayet açıktır.

Küreselleşmenin olumsuz etkileri karşısında, sınırlı da olsa özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki ticaret ve üretimde üretici aleyhine haksızlıklar olduğunu kabul eden uygulamalar görülmektedir. Bu alanda özellikle tropik bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelere alınan gıda ve içeceklerde adil ticaret (fair trade) uygulamaları ABD, Kanada ve Kıta Avrupa'sında yer almaktadır. Bu uygulamalar çok etkin olmasa da gerçekleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bunun tipik örneği Avustralya'daki çayla ilgili uygulamadır. Alıcılar çay üretici ülkelerde toplanan çayın toptan satıldığı açık artırmalara katılmaktadırlar. Alıcılar çay işlemenin % 80'ini gerçekleştiren 3 büyük şirket adına hareket etmektedirler. Bunların pazarlık güçleri fiyat üzerinde çok etkili olmaktadır. Bu sistemde çay tüketicisi tarafından ödenen 1 doların % 15'den daha azı çay üreticisine gitmektedir. Adil ticaret uygulamalarında ise, çay üreticileri kooperatif çatisı altında birleşerek işleme ve paketleme tesisleri kurup çayın kendi ülkelerinde lokal olarak işlenmesi yoluyla desteklenmektedir. Bu durumda ülke içinde kalan ve üreticinin eline geçen para miktarı da artmaktadır. Bu sistemde çay üreticisinin aldığı pay % 60'a kadar çıkabilmektedir (<http://fairtrade.asn.au/fairtrade.htm>).

Uruguay görüşmeleri tarımda ticaretin serbestleştirilmesinde önemli bir hareket başlatmışsa da, OECD ülkelerinin tarımlarını desteklemeleri konusunda önemli bir değişme olmamıştır. Özellikle gelişmiş ülkeler farklı ticaret engelleri ile de tarımlarını korumaya çalışmaktadırlar. Destekleri azaltma çabalarına karşın, OECD ülkelerinde 1999 yılında yapılan toplam destek neredeyse 1987 yılı düzeyini koruyarak 361 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu tarım desteklerinin gelişmekte olan

ülkeler için milyarlarca dolarlık bir kayıp anlamına geldiği belirtilmektedir. Ticaret anlaşmaları yurt içi desteklerin ve dolayısıyla üretimlerin azaltılmasına yöneliktir. Sadece hükümet bütçelerinden doğrudan gelir ödemeleri öngörülmektedir. Bu politika ise gelişmekte olan ülkeler için uygun bir alternatif değildir. Bu ülkeler bir yandan üretimlerini artırmak zorunda iken, bir yandan da doğrudan destek olanakları çok kısıtlıdır. Bu anlaşmalar dünya piyasalarında fiyat stabilizasyonu amacını da gerçekleştirememiştir. Son yıllarda tarım ürünleri fiyatları tarihinin en düşük düzeylerinde olup fiyat dalgalanmaları da sürmektedir.

Uluslararası şirketlerin her sektörde hakim duruma geçmesi madalyonun sadece bir yüzüdür. Gen kaynaklarına sahip olma ve genetiği değiştirilmiş ürünler (genetiği değiştirilmiş organizmalar-GDO) de giderek az sayıda firmanın eline geçmektedir. İlk ticari GDO 1996 yılında üretilmiş olup bu tarihten itibaren üretim 25 kat artmıştır (EU 2001). Biyoteknoloji ve GDO'lar 21. Yüzyılın en çok tartışılan konusu olacaktır. AB'de yaptırılan 81 araştırma sonucunda herhangi bir somut olumsuz sonuç bulunmamasına karşın AB, GDO'lara karşı olmaya devam etmektedir ve ABD AB'yi bu konuda suçlamaktadır. ABD bu ayırıcı politikaların milyonlarca dolar zarara neden olduğunu iddia etmektedir. Alınan birçok yasal önleme karşın, GDO'lu ürünlerin ticarete konu olması bunların yayılmasını engelleyememektedir. AB, GDO'lu ürünlerin etiketlenmesini isterken ABD bunu kabul etmemektedir. Gelişmiş ülkelerdeki bu çekişme sadece GDO ile sınırlı değildir. Örneğin muz konusunda ABD yine AB'den şikayetçi olmuştur. Sonuçta WTO, AB aleyhine 200 milyon dolarlık ticari yaptırıma hükmetmiştir. Bunun arkasında ABD seçimlerinde siyasi partileri destekleyen Orta Amerika'nın önde gelen muz ticareti yapan firması Chiquita Fruit' un olduğu iddia edilmektedir. Bu hareket sonuçta fakir ülkelerdeki muz üreticilerini etkilemiştir (Nowicki 2001).

Doğal kaynakların korunması konusundaki uluslararası yasalara karşın ABD ve AB uluslararası şirketlerin bitki ve hayvanları patent (fikri mülkiyet hakları) altına almalarını desteklemektedirler. Bazı gelişmekte olan ülkeler ABD ve AB'yi biyolojik hırsızlıkla (bio-pracy) suçlamaktadırlar.

Diğer önemli bir sorun da gıda kaynaklı hastalıklardır. Küreselleşme ile uluslararası ticaretin artması bu hastalıkların yayılma riskini artırmıştır.

Endüstrileşme ve küreselleşme yoluyla üretimdeki beklenmedik artışlara karşın dünyadaki açlık sorunu henüz çözülebilmemiş değildir. Temel sorun, 2030 yılında 8.5 milyara ulaşacak olan dünya nüfusunu sağlıklı besleyecek bir gıda üretim ve paylaşım düzenini oluşturabilmektir. Urban (1994) tarafından da işaret edildiği gibi serbest piyasa ve ticarete dayalı bir sistem içinde bu sorunun çözümü olası gözükmemektedir (Urban 1994). Küresel gıda üretiminin tüm insanlara yeter düzeyde olduğu dikkate alınırsa temel sorun dünya üzerinde gıda güvencesini sağlayacak bir düzenin kurulamamış olmasıdır.

Sonuç

Tarımda endüstrileşme ve küreselleşmenin olumsuz yanlarına karşın, bunların yaşanan gerçekler olduğu ve kimi yararlarının da bulunduğu dikkate alınmalıdır. Endüstrileşme ve küreselleşme, halen endüstrileşmiş ülkelerle, endüstrileşmesini tamamlayamamış veya sürecin başlangıcında olan ülkeler için farklı şekilde değerlendirilmelidir. Endüstrileşmenin istenmeyen sonuçları daha çok gelişmiş (endüstrileşmiş) ülkeler için geçerlidir. Bu ülkeler endüstrileşmeyi durdurmayı hatta geri dönüşü tartışabilirler. Diğer yandan, geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler endüstrileşmenin başlangıç aşamasında veya belirli bir aşamasında bulunmaktadır. Bu ülkeler endüstrileşmeden önemli yararlar sağlayamamışlardır. Bunlar için endüstrileşmeyi durdurmak yerine, karşılaştıkları alternatiflerden hangi koşullarda nasıl yararlanacaklarını araştırmak daha rasyonel bir yaklaşım olacaktır. Bu koşullar altında, gelişmekte olan ülkeler için bazı fırsatların varlığından söz edilebilir. Küreselleşme de her ülkeyi etkilemekle birlikte, bu konuda da gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında bir takım farklılıklar olduğu açıktır. Ancak, endüstrileşme ve küreselleşmeyi savunanlar da karşı gelenler de, doğru olmayan bir şekilde, tüm ülkeleri aynı

kabul ederek, her ülke için benzer önlemleri tartışarak benzer çözümler önermektedirler. Ülkeler arasında temel farklılıklar olmasına karşın, özellikle gelişmiş ülkeler, dünyada her alanda olduğu gibi tarım alanında da, doğrudan veya IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar aracılığıyla izlenecek kuralları dikte ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu koşullarda, gelişmekte olan ülkeler için izlenecek yol, küresel güçler ve onlar adına çalışan örgütlerce önerilenleri değil, bu politikaları oluşturan ülkelere yürütülmüş ve yürütülmekte olan politikalar olmalıdır. **Yani süperlerin (Batı'nın) ne önerdiğine değil ne yaptığına dikkat edilmelidir.**

Günümüz tarım ve gıda sektöründe yaşanan olumsuzlukları, bunların geliştiği kontrolsüz piyasa ekonomisi anlayışını dikkate almadan doğrudan endüstrileşme ve küreselleşmeye bağlamak kanımızca doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Konunun temelini inip, **şartsız savunulan piyasa ekonomisi de sorgulanmalıdır. Piyasa ekonomisinin görünmez eli**, hem gelişmiş, zengin ülkeler hem de geri kalmış ülkelerde **görünür hale gelmiştir**. Günümüzün çok uluslu şirketleri, piyasa ekonomisinin görünür eli olurken, hem politik hem de ekonomik olarak o kadar büyümüşlerdir ki, kendilerini kontrol etmeleri bile zor hale gelmiştir. Bu durumda, gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler tarafından kontrol edilen piyasa ekonomisinin gizli eli yerine bir ölçüde planlı ekonominin görünen elini kullanmak daha yararlı olacaktır.

Bu görüşle, yaşanan olumsuz gelişmeleri ortadan kaldırmak için, (1996 Dünya Gıda Toplantısında da değinildiği gibi) alınabilecek kimi önlemler aşağıda sıralanmıştır.

- Aile işletmelerini ve ulusal gıda sistemini güçlendirmek. Büyük işletmeler yaratmadan, büyük ölçekli üretimden yararlanabilmek için üreticilerin üretim ve pazarlama da ortak hareket etmelerini, örgütlenmelerini ve örgütlü hareket etmelerini desteklemek.
- Refah ve güçte yoğunlaşmayı önleyerek dengeyi sağlamak. Anti-tekel yasaları ulusal ve uluslararası alanda etkili kılmak. Gelir paylaşımında adaleti sağlamak.
- Tarımsal ürün ve gıda üretiminde ekolojik ilkelere uymak (Özellikle gelişmekte olan ülkeler endüstrileşmemiş veya endüstrileşmenin başında olmanın avantajıyla, organik tarım gibi alternatif uygulamalara daha çabuk geçebilirler ve modern girdi ve araçları çevre ve insanla uyumlu biçimde kullanabilirler).
- Doğal kaynakların kontrol ve kullanımı konusunda ulusal çıkarları korumak. Gıda güvenliğini, ulusal güvenliğin bir parçası olarak görüp, ulusal kaynaklarla bunu sağlamak (Gelişmekte olan ülkeler doğal kaynaklarını ve alt yapılarını geliştirerek, tarımsal hammadde fiyatlarının giderek düştüğü bir ortamda, ham madde pazarlamak yerine, katma değeri yükseltmek amacıyla ürün işlemeye yönelmelidirler).
- Yeni ürün geliştirilmesi ve araştırmaların kamu tarafından desteklenmesini sağlamak ve elde edilecek ürün ve sonuçların kamu malı olmasına olanak yaratmak (Aksi durumda çok uluslu şirketler bu araştırmaları desteklemekte, yeni ürün ve teknolojilerin sahibi de onlar olmaktadır).

Kaynaklar

- Boehljeand, M. and L. F. Schrader, 1998, The Industrialization of Agriculture: Questions of Coordination, "The Industrialization of Agriculture: Vertical Coordination in the U.S. Food System, Edited by J. S. Royer and R. T. Rogers". 1998, Ashgate, USA.
- Christison, B, 2000, The Impact of Globalisation on Family Agriculture, Motion Magazine, Rural America, August 1, 2000, <http://www.inmotionmagazine.com/bcbrasil.html>.
- Edelman, M. A., The Basics of Agricultural Industrialization, Extension Public Policy Economist, Iowa State University Extension to Communities.
- EU, 2001, Biotechnology and Agriculture- A challenge for the 21st Century, European Commission, and Newsletter, (2001) No. 39.
- George, J, 2000, Creating Globalisation: "Patriotic Internationalism" And Symbiotic Power Relations in the Post WWII Era. The Australian National University, CSGR, 200, Working Paper No 66/01.

- George, S, 1999, A short History of Neo- Liberalism, Twenty Years of Elite Economics and Emerging Opportunities for Structural Change, Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World, Bangkok, 24-26 March 1999.
- Glover, D, 1990, Farming and Outgrower Schemes in East and Southern Africa, *Journal of Agricultural Economics* (1990), Vol.41, No 3. P.303-316.
- <http://fairtrade.asn.au/fairtrade.htm> (People For Fair Trade)
- Ikerd, J, 1996, Sustainable Agriculture: A Positive Alternative to Industrial Agriculture, Presented at the Heartland Roundup in Manhattan, KS- A conference Sponsored by the Heartland Network, Lawrence, KS and the Kansas Rural Centre (1996), Whiting, KS.
- IMF, 2000, International Monetary Fund, Issues Briefs 2001/2000. <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/04/200.html>
- Molnar, J. J., T. Hoban, J. D. Parrish, and Michael Futreal, Trends, Spatial Patterns, and Implications for Field-Level Application by the Natural Resources Conservation Service, Technical Report 5.2 to the USDA, 1997, Social Science Institute.
- Nowicki, P, 2001, Vertical Integration within the Agriculture Sector: the European Dimension, "Sowing the Seed for Sustainability, Agriculture, Biodiversity, Economics and Society. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK" Edited by Wiseman, R. E, and Hopkins, E. A.
- Perry, J. D., Morehart and J. Johnson, Farmer's Use of Marketing and Production Contracts, USDA, Farm Business Economic Branch, ERS, AER 747, Jan.1996.
- Pugh, T., 1995, Thousands of Farmers Will Become Casualties To this Adjustment, *Ceres*, The FAO Review, No: 151 (vol.27.No.1) Jan.-Feb.1995, p.28-34.
- Rehber, E, 1996, Land use in farming and farm size a comparative analysis of Europe and Turkey, Fifth Conference of the Study of the International Society for the Study of European Ideas, 19-24 August, Netherlands.
- Rehber, E., 1998, Vertical Integration in Agriculture and Contract Farming, NE 165, Private Strategies, Public Policies and Food System Performance, Food Marketing Policy Center, Working Paper 46, Connecticut, USA.
- Rehber, E, 2000, Vertical Coordination in the Agro-food Industry and Contract Farming: A Comparative Study of Turkey and the USA, NE 165, Private Strategies, Public Policies and Food System Performance, Food Marketing Policy Centre, Research Report Series 52, Feb., Connecticut, USA.
- Saxowsky, D. M. and M., R., Duncon, 1996, Understanding Agriculture's Transition into 21st Century, *Agricultural Economics*, Miscellaneous Report No. 181, North Dakota State University.
- Urban, T. N., 1994, Industrialization of the World's Food System, Annual Meeting of International Agribusiness management Association, Caracas, Venezuela.